

KALKINMA REÇETELERİNİN GERÇEK YÜZÜ*

KADİR SERDAR ZENGİN**

Dünya Bankası, Asya Kalkınma Bankası, Avrupa Yatırım Bankası, Oxfam ve çeşitli Birleşmiş Milletler misyonlarında görevler almış olan Ha-Joo Chang'ın, 2013 yılında İngiliz Prospect Dergisi tarafından hazırlanan 'En Etkili 20 Düşünür' listesinde yer almasını sağlayan neden, bu görevlerinden ziyade söz konusu bu kurumların ana akım olarak sunduğu kalkınma reçetelerini bir iktisadi tarih arkeolojisi ile sert bir şekilde eleştirdiği Kicking Away the Ladder: Development Strategy in Historical Perspective (Türkçe çevirisinin ismi: Kalkınma Reçetelerinin Gerçek Yüzü) adlı kitabındaki görüşleri olabilir. Halihazırda Cambridge Üniversitesinde 'reader' olarak çalışmalarını sürdüren Chang, bu kitabıyla; günümüzde gelişmiş ülkelerin kalkınmakta olan ülkelere dayattığı bu reçeteler ile esasen kendi kalkınmalarını sağlayan 'asıl reçeteyi' gizlemeye çalıştıklarını ve kendilerini kalkındıran merdiveni bu şekilde aşağıya ittiklerini öne sürer. Bunu yaparken de tarihi olarak öne sürülen pek çok önermenin aslında gerçek olmadığı savı ile tümdengelimci olan günümüzdeki egemen neoklasik yaklaşıma taban tabana zıt sonuçlara ulaşır.

Yetmişli yıllarda ortaya çıkan, başta Latin Amerika krizleri olmak üzere Batı merkezi dışında kalan ülkelerin yaşadığı ekonomik sorunlar, sosyalizme karşı ABD'nin başını çektiği Batı Bloğunu çözümler üretmeye itmiştir. Kalkınmakta olan ülkelerin; 'ülkeler iflas etmez' ön kabulü ile aldığı ve kalkınma ile istihdama yönelik olarak harcadığı borçları kötü iktisadi yönetim ve planlama sebebiyle geri

* "Kalkınma Reçetelerinin Gerçek Yüzü" - Ha Joon Chang, 2003

** TİKA Uzman Yardımcısı, k.zengin@tika.gov.tr

ödeyememesi, bu ülkelerin borç krizine girmelerine sebep olurken uluslararası piyasalardaki istikrarı da tehdit eder hale gelmiştir. Bu kapsamda; periferi ülkelerinin ekonomik kalkınmalarını sağlayabilmek amacıyla, IMF ve Dünya Bankası tarafından liberal ekonomiyi ve serbest ticareti baz alan 'kalkınma reçeteleri' oluşturulmuştur. Daha sonra Washington Konsensüsü adıyla anılacak bu çaba, kapitalist düzende başarılı olmanın gerekliliği olarak, IMF ve Dünya Bankası ile işbirliği yapmaya niyetli kalkınmakta olan ülkelere ön şart olarak günümüze kadar sunulmuştur. Dış ticaretin ve özellikle ithalatın kolaylaştırılması, özelleştirme ile devletin piyasadaki varlığının azaltılması, verginin tabana yayılması ve fikri mülkiyet haklarının küresel olarak korunması gibi '10 Emri' bulunan Washington Konsensüsü ile özdeşleşen bu reçeteler, hâlihazırda kalkınmış ülkelerde kurumsallaşmış olarak uygulanmaları ile meşrulaştırılmaktadır.

Kalkınma Reçetelerinin Gerçek Yüzü adlı kitabında Chang, tam olarak bu noktada itirazlarını dile getirmektedir. Görüşlerini, söz konusu önerilerin kalkınmakta olan ülkelere günümüzde uygun olup olmadığından ziyade, gelişmiş ülkelerin bile kalkınma çabalarını bu uygulamalar ile inşa etmediğini belirterek ana akım tartışmalara zıt bir çizgide temellendirir. Bu çerçevede kitabını, Türkçe çeviriye özel olarak yazdığı bir önsöz ve 4 bölüme ayırarak, kalkınma tarihindeki 'gizlenen doğruları' ülke ve politika bazında analiz ederek tek tek inceler.

Türkçe önsözüne özel olarak yazdığı kısımda, 20. Yüzyılın başında kalkınma amacıyla ülkelerin kendilerini savunduğu korumacılık ve bebek endüstrilerin desteklenmesi gibi uygulamaların, Batı dışında ilk defa Cumhuriyet Türkiye'sinde uygulandığını dile getirirken, kitapta bahsettiği fikirlerin zihninde tohumlanmasında Türk tecrübesinin etkili olduğunu anlatır.

Kitabına, 'Zengin Ülkeler Gerçekten Nasıl Zenginleştiler?' sorusuyla giriş yapan Chang, kalkınma reçetesi olarak pek çok ülkeye sunulan 'doğru politikalar' ve 'doğru kurumlar' retoriğinde bahsedilen tanımlar ile devam eder. Washington Konsensüsü tarafından önerilen doğru politikalar; özelleştirme, deregülasyon ile dış ticaretin serbestleştirilmesi ve kolaylaştırılmasıdır. Doğru kurumlar ise temelde demokrasi, hukukun üstünlüğü, şeffaf ve piyasa yanlısı bir kurumsal yönetim, fikri mülkiyet hakları ve siyaseten bağımsız bir merkez bankasıdır.

Chang'ın bu bölümde temel iddiası; bu kurumlar ve politikaların kalkınma için olmazsa olmaz şart olarak sunulmasına rağmen, günümüzdeki kalkınmış ülkeler tarafından 'kalkınmışlık sağlanana dek' kullanılmamış olmalarıdır. Söz konusu ülkeler kalkınmış olana dek bugün başta Dünya Ticaret Örgütü tarafından yanlış olarak nitelendirilen ihracat teşviki ve bebek sanayi koruması gibi pek çok uygulamayı gerçekleştirmişlerdir. Öte yandan patent uygulaması ya da bağımsız merkez bankası gibi pek çok kurumu ya henüz oluşturmamış ya da bilinçli olarak

kullanmamışlardır. Bu bölümde birbirlerine yakın zamanlarda yaşamış olan Adam Smith ve Frederich List'i karşılaştıran Chang, iki yazarın yazı ve önerilerini birbirleriyle kıyaslamıştır. Adam Smith'in genel olarak serbest piyasayı savunan ve o dönem dahi pek çok kişinin benimsediği yaklaşımının başarısının aslında İngiltere'nin zaten rekabetçi duruma gelmesiyle öne çıktığını iddia ederken, Frederich List'in de 'bebek endüstri' argümanını öne çıkarır. Chang'a göre bebek endüstrilerini koruyarak büyüten İngiltere ve ABD gibi ülkeler, avantajlı duruma geçtikten sonra serbest ticareti uluslararası ekonomide öne çıkararak, tırmandıkları merdiveni başkaları kullanmasın diye devirmişlerdir.

Kitabın ikinci bölümüne ise 'merdiveni itme politikasını' İngiltere ve ABD özelinde detaylandırarak başlayan Chang, bebek endüstri kavramının ekonomik kalkınma için bir temel yarattığı görüşünü güçlendirir. Pek çok tarihi politika ve örnekle iddiasını açıklayan Chang, günümüz kalkınmış ülkelerinin iktisat tarihini tek tek ele alır. Örneğin, serbest ticaretin savunuculuğu ile diğer tüm ülkeleri geride bırakan bir hızla kalkındığı kabul edilen İngiltere'nin özellikle Hollanda'ya karşı uyguladığı korumacılık ve iç teşvikleri anlatarak aslında durumun tam tersi olduğu iddia eder. Aynı şekilde ABD'nin bebek endüstri korumacılığını nasıl sürdürdüğünü ve ithalatı engelleyici yüksek vergiler ile iç piyasasını rekabetçi hale gelene kadar nasıl güçlendirdiğini anlatır. Fransa'nın devrim sonrası serbest piyasa tecrübesinden, Almanya'nın devlet teşvikli kalkınmasına kadar pek çok örneği bu bölümde kullanmaktadır. Chang'ın bu kadar çok ülkeyi ve politikayı incelemesinin bir sebebi de iktisat tarihçilerinin söz konusu olayları tekrar, ancak bu sefer farklı bir bakış açısıyla, ele almalarını istemesidir.

Kitabın üçüncü bölümünde Chang, demokrasi, bürokrasi, iyi yönetim, sosyal güvenlik uygulamaları, finansal enstrümanların kullanılması, patent ve mülkiyet hakları ve çocuk işçiler gibi birbirinden farklı pek çok konuyu, incelediği ülke sayısını da artırarak çok geniş bir alanda ele almaktadır. Washington Konsensüsünde doğru kurumlar olarak şart sunulan yukarıdaki kurumların, kalkınmakta olan ülkelere Batı standartlarında sahip olunması gerekliliği yönündeki baskılar da yine Chang'a göre, söz konusu kalkınmış ülkeler tarafından uygulanan başka bir merdiveni itme taktiğidir. Kalkınma çabaları sürecinde; pek çok ülkenin demokrasi ve hukuk alanında bugün uygun görülmeyen uygulamalara sahip olması, bağımsız bir merkez bankasının bulunmaması veya İsviçre ve Hollanda'nın uzun yıllar patent kurumlarını oluşturmamaları gibi örneklerde görüldüğü üzere, günümüz gelişmiş ülkeleri için zamanında bir ön şart olmamıştır. Öte yandan çocuk işçiler, uzun mesai süreleri ya da işçi göçünün yasaklanması gibi günümüzde kabul edilemez bulunan pek çok uygulama yine bu ülkeler tarafından tatbik edilmiştir. Chang burada günümüzde kalkınmış ülkelerdeki bu kurumların onların

kalkınmaları için bir sebep olmadığını; aksine kalkınmışlıklarının bir sonucu olarak ortaya çıkan yapılar olduğunu öne sürer.

Kitabın son bölümünde ise genel bir özetle, kalkınmış ülkelerin ihtiyacı kalmadıkları anda, geriden gelen ülkeler çıkamasın diye ‘merdiveni ittiklerini’, söz konusu kalkınma reçeteleri ile uzun yıllar sürecek kalkınma çabalarına girişmiş olan bu ülkeleri gereksiz ya da zararlı uygulamalar ile engellediklerini öne sürmektedir.

Chang bu kitabıyla, bebek endüstrilerin korunması, dış ticarete korumacılık ya da piyasada devletin daha aktif rol alması gibi pek çok konuda kalkınmakta olan birçok ülke için farklı bir yol çizmektedir. Öne sürdüğü sorular ile başta kalkınma tarihi olmak üzere pek çok alanda sadece akademisyenlere değil sıradan okuyucuya da hitap eden bu kitap, günümüzün kalkınma sorunlarını ve politikalarını farklı bir gözle tekrar değerlendirmeyi sağlamaktadır. Eserde yer alan pek çok inceleme, analiz ve veri, tümdengelimci bir yapıda tüm ülkelere uygulanmaya çalışılan kalkınma reçetelerine, özellikle bu reçetelerin krizleri önleyemediğinin görüldüğü günümüzde akademik olarak bir yanıt niteliğindedir.

Öte yandan, farklı dönem ve coğrafyalardan pek çok ülkeden örnekler ile korumacılık lehine varılan sonuç ise metodolojik olarak tümevarımcı bir yöntem izlendiği için dikkatle ele alınmalıdır. Ekonomik kalkınmanın pek çok faktöre dayanması ve bazı durumlarda tek bir ülkede bile kısa zamanda birbirine çok zıt politikaların benimsenmesi, yapılan analizlerde sebep-sonuç ilişkileri kurmayı zorlaştırmaktadır. ABD örneğinde; 1930 yılı Smoot-Hawley vergisi Büyük Buhran’ın yarattığı ekonomik krizi derinleştirirken, serbest ticareti öne çıkaran 1934 tarihli RTTA yasası krizden çıkışın bir anahtarı olarak görülebilir. Bu durumda, söz konusu uygulamaların belli başlı bağlantılar kurularak sebep olarak gösterilmesi, yazarın varmak istediği sonuca uygun örneklemeleri seçip diğerlerine değinmemesi ile sonuçlanabilmektedir.